

Göçebe Dergisi

ARALIK 2023 Sayı: 23

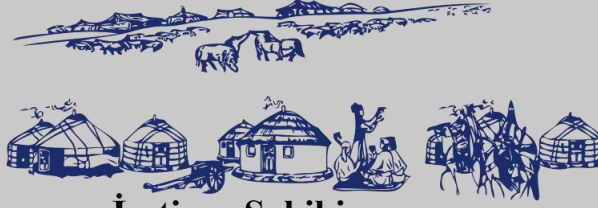
Fikir, Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi

ARVASI 1932 - 1988

*Yeni yıl bereket getirsin,
Töre yükselsin.*

İmtiyaz Sahibi

Gökçe Yükselen PELER

Genel Yayın Yönetmeni

Serkan YÜKSEL

Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı

Birkan UZUNOĞLU

Yayın Kurulu

Birkan UZUNOĞLU

Gamze KUTUP

Hatice KARAKAYA

Hilal ÇAĞLAR

Merve ARISAL

Muhammed Burak GÜNERİ

Serkan YÜKSEL

Şule BERBER

Tuğçe Burcu DEMİR

Redaksiyon Kurulu

Gamze KUTUP

Hatice KARAKAYA

Merve ARISAL

Tuğçe Burcu DEMİR

Sosyal Medya

Ahmet Dursun TAMER

Sekreteryaya

Hilâl ÇAĞLAR

İletişim

Adres: Salih Kayasal Sok. Levent APT. NO: 6/5

Girne, KKTC

Tel: +90 507 041 54 09

E-posta: gocebedergi@gmail.com

ÖN SÖZ

İki Aylık Fikir, Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi

23. Sayımızı Sunarken

Batmayacağına inanarak suya bas, yürür gidersin. Mucize yürüyebilmen değil, inanabilmendir.

Seyyid Ahmet ARVASI

Dergimizin Aralık Sayısı, ‘*Düşünce/Fikir Yazıları*’ ‘*Edebî Yazılar*’, ‘*Kitap Önerileri*’ ve ‘*Türk Dünyası Atasözleri* olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır:

Düşünce/Fikir Yazıları; Memluk Devletinin Anadolu Siyaseti, “Oğuzname”deki Ay Kağan’ın Görüntüsü Ve “Kitab-ı Dede Korkut”taki Görüntüler Üzerindeki Etkisi ve Tuva Edebiyatı: Köjeldey Monguş Borbak-Ooloviç başlıklı yazılardan oluşmaktadır.

Edebî Yazılar; Anımsama, Benim Hakikatim Hakikat, Bozkırım Yazıtları, İkrar, Rosetta, Sûziş-i Dil, Şimdi Ben ve Yaşlı Koca Ağaç başlıklı şiirlerden oluşmaktadır.

Yeni sayımızın kulaklarda hoş bir seda bırakması ve dün isimli hazinede şimdiden yerini alması dileklerimizle.

Birkan UZUNOĞLU

İÇİNDEKİLER

DÜŞÜNCE/FİKİR YAZILARI	6
MEMLUK DEVLETİNİN ANADOLU SİYASETİ – Asım Can ÖZTÜRK.....	6
"ÖĞUZNAME"DEKİ AY KAĞAN'IN GÖRÜNTÜSÜ VE "KİTAB-I DEDE KORKUT"TAKİ GÖRÜNTÜLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ - Davronbek ORIPOV	18
TUVA EDEBİYATI: KÖJELDEY MONGUŞ BORBAK-OOLOVİÇ – Hatice KARAKAYA.....	23
EDEBİ YAZILAR.....	26
ANIMSAMA – İlhami KOÇ.....	26
BENİM HAKİKATİM HAKİKAT – Feyza ÂŞIK	27
BOZKIRIN YAZITLARI – Ahmet URFALI	29
ESKİMİŞ ANILAR – Tolga HEZER.....	29
İKRAR – Ülkü OLCAY	33
MECZUP – Osman Safa AZGIN	29
ROSETTA – Zeynep Sude TÜRKİSTANLI	34
SÛZİŞ-İ DİL - Kürşadzâde.....	37
ŞİMDİ BEN – Çiğdem AKKAYA.....	38
YAŞLI KOCA AĞAÇ – Rûveyda YERLİ.....	38
TÜRK DÜNYASI ORTAK ATASÖZLERİ	40
KİTAP ÖNERİLERİ	41

DÜŞÜNCE/FİKİR YAZILARI

MEMLUK DEVLETİNİN ANADOLU SİYASETİ Asım Can ÖZTÜRK¹

Özet: XIII. yüzyılda Yakın Doğu'yu tesiri altına alan Moğollar, ardından Yakın Doğu coğrafyasını etkisi altına ve kendi egemenliğini ve siyasi bir denge kurmaya doğru politika ve bunun yanı sıra İslam Dünyası için önemli olan Bağdat'ı tamamen istila ve yok ederek siyasi dengeleri tamamen kendisine çeken bu stratejisinin yanında Anadolu Mısır coğrafyası, Anadolu coğrafyasına birdenbire Yakın Doğu coğrafyasında beliren İlhanlı Devleti her iki coğrafyaya büyük tehdit unsuru olmuş hem de bir haminin doğmasına en büyük sebeplerden biri olmuştur. İlhanlılar tamamen askerî gücünü bu coğrafyalarda hissettirmesinin ardından 1260 yılında İlhanlı kuvvetleri hiç beklemedikleri bir anda Ayn-Calut Savaşı ile İlhanlıların öncü birlikleri bu savaşı Memluk Devletinde dengeleri değiştirecek bir sonuç alacaklardır. Bu savaşın ardından Anadolu coğrafyası ile Yakın Doğu coğrafyasının siyasi dengesi ile askerî dengesi tamamen değişmiş artık yenilmez sanılan Moğol orduları mağlubiyete uğramasıyla birlikte ilerleyen yüzyıllarda bu mağlubiyetin 1243 yılından süregelen Moğol istilasının egemenliği sarsılacak olup Anadolu'da Moğol hâkimiyeti altında bulunan Türkmen boyları Mısır coğrafyasında ortaya çıkan Memluk Devletini hem İslam coğrafyasının hamisi ilan edecek hem de zaman içerisinde Memluk Devleti ile siyasi münasebetler kurmaya çabalayacaktır. Bu gelişmeler bir yandan devam ederken İlhanlıların himayesinde kurulan Anadolu beyliklerinin valileri özellikle Memluk sultanı ile İlhanlı Devletinden gizli bir münasebet içerisine girerek Sultan Baybars'ı Anadolu'ya davet etme girişiminde bulunarak Memluk Devletini bir kurtarıcı olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Anadolu büyük bir istila altında iken İlhanlıların zaman zaman Anadolu da kendi valilerini atayarak Anadolu coğrafyasında hâkimiyetleri devamını sağlayacaklardır.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi, Asım Can ÖZTÜRK, 0000-0002-8030-4893, ozturkcan705@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Anadolu Beylikleri, Ayn-Calut, Sultan Baybars, Memluk Devleti, İlhanlı Devleti.

Giriş: Türklerin Anadolu Coğrafyasına gelmesi 1071 yılında Sultan Alparslan'ın liderliğinde Malazgirt Muharebesi sonucunda Türkler Anadolu'nun kapılarına kadar dayanmışlardır. Bu gelişmenin ardından Anadolu'yu yurt tutan Türkler 1176 Bizans İmparatorluğu ile gerçekleştirdikleri Miriokepholan¹ muharebesinde Türklerin kesin bir şekilde Anadolu coğrafyasına yerleşmesi devlet yapısını ve kültürünü, teşkilat yapısını Anadolu'ya tamamen sirayet ettirerek bu gelişmeler başlangıç adına bir dönüm noktası kabul edilmektedir. Bu olumlu gelişmenin ardından bu süreç içerisinde inhitat² durumu ortaya çıkmıştır. 1237 yılında Keykubad'ın genç yaşta amansız ölümü birlikte iktidara sahip olamayacak kadar tecrübesiz olmasına rağmen olan II. Keyhüsrev'in cülus³ etmesi ile birlikte devletin idari mekanizması sarsılmaya başlayacaktır. Anadolu coğrafyasında varlığını sürdüren Türkmen nüfusunun bu değişimin hemen ardından Türkmen beylikleri ile bir buhran sorunu meydana ortaya çıkmıştır.

Bu buhranın en önemli sorunlarından olan iktisadi buhranın içine sokulan Türkmenler Anadolu Selçuklu Devletinden destek görmeyip bunun yanı sıra bir dışlama politikası güdülmeye başlanmıştır. Bu baskılar neticesinde Keyhüsrev'in yönetimine karşı Türkmenler Baba İshak'ın etrafında birleşerek onu bir peygamber gibi göyerek kutsal saymışlardır bu fırsattan istifade eden Baba İshak Türkmenleri ayaklandırmıştır. Bu isyan 1240 yılında gerçekleşmiş olup bu Türkmen isyanı ile uğraşan Anadolu Selçuklu Devleti kendi içinde tamamen buhrana kapılmışken daha büyük bir tehlikenin geldiğini fark edememişlerdir.⁴ 1241-1242 yılları arasında Baycu Noyan öncülüğünde Erzurum'a gelen Moğol Kuvvetleri büyük bir tahribat ve hudutların keşfini yaparak geri dönmüştür.⁵ Ardından Moğol kuvvetleri 1243 Köse Dağ Savaşının ardından Anadolu'da değişim rüzgârı tamamen başlamış olacaktır.

1237 yılında tahta geçen Keyhüsrev'in özellikle Türkmen nüfusuna uyguladığı politikası daha büyük bir tehlikeye sebebiyet vererek Anadolu'nun tamamen Moğolların istilasına uğramasına yol açmıştır. 1246 yılında Keyhüsrev'in ölmesinin ardından Moğolların ağır tahribatları ile ağır vergi almaları tamamen hissedilmektedir. Bu sürecin ağır dayatmalarına karşı Anadolu

¹ Nejat Kaymaz, Anadolu Selçukluların İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü, s.3

² Gerileme, Çökme

³ Tahta oturma

⁴ Osman Turan, Selçuklar Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti, s. 296

⁵ Faruk Sümer, Anadolu'da Moğollar, s. 5

Selçuklu Devletinin tahtına sahip olacak olan Mu'neddin Süleyman'ın zaferi ile sonuçlanmıştır. Moğolları

kontrollü bir şekilde idare ederek istikrarı sağlamış. Anadolu'yu Moğolların tahakkümünden kurtarma yolları aramaya başlayarak Sultan Baybars ile temas yollarını arayacaktır. Çalışmamızda Moğolların Anadolu'ya nasıl ve niçin bu kadar kolay bir şekilde istilaya uğrattıklarını öncesinde nasıl bir siyasi buhrana sahip olduğunu ve sonraki süreçlerde gerçekleşecek olan Ayn- Calut Savaşının sonuçları ile sonraki süreci anlatımı yapılacaktır.

Moğolların Yakın Doğu Coğrafyasına Gelişleri ve Anadolu'daki Siyasi Karışıklıklar

13. yüzyılın başlarından itibaren Batı Moğolistan ve orta bölgesini ele geçirmeye başlayan¹ Cengiz Han ve ardılları Yakın Doğu'da hâkimiyetlerini tesis etmişlerdir.²

Moğollar şimdilik Anadolu hudutlarında etkin bir rol oynamaz iken diğer taraftan Ögeday Kağan'ın öncülüğünde başta Çin coğrafyası dahil Doğu hudutlarından Batı hudutlarına kadar askerî ve siyasi olarak Moğolların hâkimiyeti altındadır. Bununla birlikte Batı'nın en güçlü Harzemşahları ortadan kaldırılmıştır. Moğolların Uzak Doğu politikası etrafına askerî güç tesirini hissettirmesi I. Alâeddin Keykubad'ın siyasi aklı ve ileri görüşlülüğü sayesinde Moğollar Anadolu'ya herhangi bir istila hareketinde bulunmamışlardır. Anadolu coğrafyasını şimdilik emniyetli ortam var iken Anadolu Türk Birliği I. Alâeddin Keykubad döneminde sağlanmış bununla birlikte önemli düşmanlarının da ortadan kaldırılması Anadolu siyasetini daha da rahatlatmıştır.³ Moğollar bu siyasi birlikten çekinerek Anadolu hudutlarını aşmaktan çekinmektedirler.

Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad bu emniyeti sağladığında sadece hudut bölgelerini değil Anadolu'daki ticari hayatı da ön plana çıkarmış idi özellikle Karadeniz bölgesine ticaret ağını ulaştırabilmiş idi. Selçuklu Devletinin Karadeniz Bölgesinde uyguladığı ticari politika Kırım bölgesini içine alarak 1232 yılından itibaren Anadolu Bölgesinde Venedikliler, Pisalılar,

¹ Abdulkadir Yuvalı, İlhanlı Tarihi, s. 205

² Raşit Çöloğlu (2023). Kazaklara Ait Bir Köken Miti ve Cengiznâme: Kazaktın Tübü. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 9(19), 120-137. "Cengiz Han her ne kadar günümüz Moğollarından atalarından olduğu ve onların konuştuğu dili kabul edilsede kendi coğrafyasında ki Türk Boylarına ait folklor malzemeleri analiz edildiğinde Cengiz Han'ın Türklerle olan yakınlığı görülecektir. Buna örnek olarak Cengiz nameler örnek verilebilir.

³ Nejat Kaymaz, Anadolu Selçuklularının İnhitatında idare Mekanizmasının Rolü s.5

Amalfililer, Cenevizliler, Kırım ve Sinop limanları aracılığı ile Anadolu'ya ulaşarak ticaret yapmış hem de Anadolu Selçuklu Devleti hem iktisadi olarak kalkınmış hem de Batı dünyası ile münasebetler ticaret yolu başlamış idi.¹ Alâeddin Keykubad'ın 1220-1237 yılları arasında sağladığı iktisadi ve siyasi üstünlük 1237 yılından itibaren oğlu II. Keyhüsrev'in tahta geçmesinin ardından devletin kudreti ve siyasi temeli sarsılmaya başlamıştır. II. Keyhüsrev'in arkasında bulunan Sadeddin Köpek'in yönlendirmesinin yanı sıra I. Alâeddin Keykubad döneminde devlet kademelerinde önemli siyasi rol üstlenen çeşitli görevler alan devlet adamlarının Sadeddin Köpek tarafından ortadan kaldırılması devlet mekanizmasının içinde buhranın başladığı işaretini vermiştir. Bu sarsılmanın yanı sıra devletin elde ettiği siyasi ve iktisadi güç kendisini bir müddet daha koruyacaktır. Her ne kadar bu istikrar kendisini korumuş ise de Anadolu'da Alâeddin Keykubad'ın politikası ile Moğollardan kaçan Türkmen nüfusu çeşitli baskılara maruz kalarak yavaş yavaş ayaklanmalar çıkarmaya başlamışlardır. Bu ayaklanmalar birden değil birçok sebebin doğması ile başlamış olup özellikle bu sebeplerden olan iktisadi sebebin ağır bastığını söylemek mümkündür.² Türkmenler ile mücadeleler devam eder iken Sadeddin Köpek sarayda düzenlenen bir tertip neticesinde öldürülmüştür. Ölümü devlet içerisinde otoritesi kuvvetli biri olsa da buhran ortamı yaratmaya başlatmış bu politikası ile Moğollar Anadolu hudutlarına daha çok yaklaşmış hem de Türkmen nüfusu giderek Anadolu'da kendisini hissettirmeye başlamış idi.³ 1240 yılına gelindiğinde sonunda Anadolu'da Türkmen ayaklanması vuku bulmuştur. Türkmen şeyhlerinden olan Baba İshak adında bir Türkmen babası Malatya merkezli bu büyük isyanda zorluklar ile bastırılmış olup Türkmenlerin bu hareketi Selçuklu Devletini Türkmenler ile bir ılımlı bir hava yaratmasını sağlamamış aksine onları I. Keykubad döneminde olduğu gibi onlardan sadece sıkıştıklarında yardım istemişlerdir. Kayıtlarda ise I. Keykubad'ın uyguladığı politikalarda Türkmenleri kullanma eğilimi yerine geçen vasıfsız oğlu tarafından da aynı politika uygulanacaktır.⁴ Bu buhranlar devam eder iken I. Keyhüsrev ticari antlaşmalara önem vermiş bunun Mısır ve Antalya güzergahlarını erişimlerini devam ettirmek adına çeşitli antlaşmalar yaparak ticari hayatı devam ettirme çabası içerisindeydi⁵ Olumlu bir gelişmenin yanı sıra Türkmen isyanının Malatya bölgesinde başlayıp Amasya'ya kadar uzanması sonucunda Kırşehir bölgesinde

¹ Kate Fleet, çev, Ali Özdamar. "Türkiye Tarihi 1071-1453" s.45

² Osman Turan, Selçuklar Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti, s 298

³ Faruk Sümer, Anadolu'da Moğollar, s. 7

⁴ Sümer, Anadolu'da Moğollar,s.10

⁵ Özdamar. " Türkiye Tarihi 1071-1453" s.45

bulunan Mala Ovasında kanlı geçen Türkmen-Selçuklu Savaşı meydana gelmiştir bu savaşın neticesinde Selçuklu Ordusu korkmuş, ücret karşılığında tuttıkları Frank askerlerinin direnişi kırması ardından cesaretle paralı askerler ile birlikte yeniden hücum geçerek 1240 yılında bu isyanı güç bela bastırabilmiştir. Türkmenlerin bu kızgınlıkları hem Moğollar ile mücadelesini arttırmış hem de Selçuklu Devleti içerisinde Alevilik ve Bektaşilik inançlarını daha belirgin bir şekilde muhafaza etmişlerdir. Bu yaşanan hadiseler Türkiye tarihi perspektifinde pek olumlu sonuçlar doğurmadığı gibi Anadolu'da tamamen Moğolların baskısı hissedilmeye başlanacaktır.

Moğolların Erzurum'u İstilas ile Köse Dağ Savaşı'nda Anadolu'ya Hâkimiyetleri (1242-1243)

Anadolu'da ortaya çıkan Babailer İsyanı ile birlikte Moğollar Anadolu'da varlığını sürdüren Selçukluların dağılma evresine girdiğini fark etmesinden hemen sonra Selçuklu Devletinin kuvvetinin sandıkları kadar olmadıklarını fark etmelerinin ardından Curmagun Noyan'ın 1242 yılında Baycu Noyan adında Moğol komutanını görevlendirerek Erzurum'a istila görevi vermesinin ardından Erzurum zapt edilerek halkını kılıçtan geçirilmiştir.¹ Bu mağlubiyetin hemen ardından 1243 yılında dağılmış iç isyanlar ile boğuşan Selçuklu Ordusunu Köse Dağ bölgesinde ağır bir yenilgiye uğratarak Moğollar Anadolu'yu resmen hâkimiyetleri altına alarak hemen ardından Sivas ve Kayseri bölgelerini istilaları sonucunda Anadolu Selçuklu Devleti ile yapılan bir barış antlaşması yaparak fiilen Anadolu coğrafyası Moğolların tahakkümüne girmiş bulunmakta idi.²

Anadolu coğrafyası tamamen Moğol istilasına uğramış iken Selçuklu ordusu Tarsus bölgesinde Ermenileri kuşatma faaliyetlerini gerçekleştirirken II. Gıyaseddin Keyhüsrev Alanya'da içki içtiği sırada fenalaşarak öldü.³

Hülâgu Han'ın İran Coğrafyasına Hakimiyeti

¹ Faruk Sümer, " Köse Dağ Savaşı" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara :TDV Yayınları, 2002) 26: 272-273.

² İBN-Bibi, " *El-Evamirü'l- Ala'yye fi'l Umuri'l Ala'yye*" çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014) s.19

³ Bibi, " *El-Evamirü'l- Ala'yye fi'l Umuri'l Ala'yye.*" s.19

Hülâgu Han Yakın Doğu coğrafyasına gelmeden önce Anadolu bölgelerinde tamamen Moğol İstilası varlığını hissettirmiş Baycu Noyan'ı Erzurum'u istilasını için Moğol birliklerinin başına Noyan olarak atadıktan hemen sonra iç isyan olan Babailer ayaklanması ile uğraşan Selçuklu Devleti 1243 yılında Moğollar için kolay Selçuklu için sonuçları ağır olan Köse Dağ savaşında mağlup olarak hemen sonra hudutlarını Sivas, Kayseri, Konya gibi şehirlere kadar uzanan bir tahakküm ile karşı karşıya kalınarak içtimai, iktisadi, üstünlük tamamen Moğollara geçmiş idi. Hudutlarda dahil olmak kaidesiyle birlikte Moğolların varlığı hissedilirken Büyük Moğol Han'ı olan Möngeke-Han tahta oturmuş hemen ardından kardeşleri olan Kubilay Han'ı Çin bölgesine tayin eder iken diğer bir kardeşi olan Hülâgu Han'ı ise Yakın Doğu bölgesine tayin etmiştir. Anadolu her ne kadar Moğolların hâkimiyetinde ise Yakın Doğu coğrafyasında siyasi buhran devam ediyor hem de Büyük Han'ın sarayına bölgeden yardım çağrıları ve yalvarışları gelmekte idi.¹ Moğolların demografik yapısı bölgede hiç yayılmamış gibi bir izlenim ortaya çıkmıştır.

Yakın Doğu'da tamamen bir hakimiyetin tesisi için ve siyasi karışıklığın bitmesi için Haşhaşiler ile Müslüman Bağdat halifeliğini tamamen itaat altına alınması gerekmektedir. Fütuhatin sağlanmaması durumunda Moğolların denizlere açılma siyaseti amacına ulaşamayacaktı.² Hülâgu Han Yakın Doğu'ya gelmeden önce Moğol Şehzadeleri ile kurultay düzenleyerek önemli kararlar alınmasıyla birlikte bu kararlara Doğu Hristiyan halklarının³ da bu kurultay da Moğollar ile bir ittifak içine girdiğini ve Bağdat Abbasi halifeliğini tamamen ortadan kaldırılması talebinde bulunarak hem de Bağdat İslam Halifeliğinin Doğu Hristiyanlara karşı baskıcı bir tutum sergilediklerini ifade ederek Hülâgu Han bu baskıları göz önüne alarak Bağdat'ta büyük bir kıyım gerçekleştirmesinin ardından Abbasi Halifeliği tamamen ortadan kaldırılarak Yakın Doğu'da İran Moğollarının temelini atmıştır.

Memluklular'ın Kuruluş Aşaması ve Ayn-Calut Savaşına Giden Süreç

Memluk Devleti'nin kuruluş sürecine bakıldığında zaman 1250 yılında Mısır'da Memlukların kurduğu bir devlettir. Bu devletin başına 1254 yılında Necmeddin Eyyüb tahta çıkmasının ardından 1000 tane Memluk satın alarak iktidarını kuvvetlendirmek adına politik adımlar atmıştır. Necmeddin Eyyüb Mısır'da Türklerin bir babası sayılması yaptığı hizmetlerden

¹ Bertold Spuler, İran Moğolları, çev. Cemal Köprülü, s.60

² Spuler, İran Moğolları, s.60

³ Gürcüler, Ermeniler

kaynaklanmaktadır. Bir dönem sonra Memluk Devletine oğlu Turan Şah'ın geçmesi ile birlikte Mısır'da Necmeddin Eyyüb döneminde Memluklar değer görür iken özellikle Turan Şah Memluklulara kötü davranışları sonucunda Memluklular Turan Şah'ı öldürmeleri sonucunda tahta Muhammed Aybek oturarak ilk sultan sıfatına da Aybek elde etmiş oldu. İlk giriştiği faaliyet ise Eşref Musa'nın adını hutbeden kaldırmasının ardından halkın mallarını almaya zulmetmeye başladı hem de kendi emrinde birçok adam almaya başlamış idi. Mısır'da yaşayan diğer halklardan fazlaca vergi elde etmeye başlamış idi.¹ Aybek bu baskılarına devam ederken yanına Kutuz'u tayin etmesinin ardından saltanat naibi ilan etti. Ondan Memlukların sevilen ismi Fariseddin Aktay'ın idamını talep ederek bunu gerçekleştiren Kutuz kale kapısına sallandırması sonucunda Aybek tamamıyla bu Bahri Memlukleri Mısır'dan ve devlet yönetiminde onları çıkarmak istediğini tamamen belli etmiştir. Bahri Memlukların ileri gelenleri Baybars, Kalavun gibi önemli isimler Kahire'ye vardıklarında kapıya bir isyan çıkararak kapalı kapıyı yakma girişiminde bulundular. Buna da yanmış kapı adı verildi. Ardından Aybek bu saldırganı sonucunda Bahri Memluklara Mısır'da tamamen mallarına el koyarak onları etkisiz hâle getirdi. Aybek iktidarını kuvvetlendirince birçok emiri kaldırmasından ardından Seçerüddür onun Bedreddin Lu'lü'nün kızı ile evlenmesini duyunca onu hamamda öldürtmesinin ardından bu elim olaydan sonra emirler Nureddin Ali'nin tahta geçmesini karar vererek kısa bir süre sonra Kutuz Nureddin Ali'yi tutuklatarak Memluk tahtına sahip olmuştur. Emirlerin bir kısmını ortadan kaldırmasının ardından kendi iktidarını korumak sebebiyle birçok Memluk satın aldı. Mısır'da iç siyasi olaylar ile taht kavgaları yaşanır iken Moğol Hanı Hülagu Han Yakın Doğu coğrafyasında kendisini tamamen hissettirmiş 1258 yılında Bağdat'ta kurulan Abbasi devletini ve İslam Dünyasının merkezini tamamen ortadan kaldırarak² Yakın Doğunun kaderini değiştirecekti. Bu gelişmelerin ardından Moğollar Halep'e kadar ilerleyerek her türlü katliamı yapmış olup Doğu Hristiyanları tamamen bölgede kendilerini hissettirmeye başlamışlardır.

Baybars Zamanında Memluk-İlhanlı Münasebetleri

¹ Muhibbeddin Ebu Hamid Maksidi, Mısır'daki İslam Devletleri ve Türk Memlüklülerin Faziletleri çev. Ramazan Şeşen, s.31

² Şeşen,32

Bağdat'ın 1258 yılında istila eden Moğollar Abbasi halifeliğini ortadan kaldırmasının ardından Suriye sınırlarına kadar dayanan bu tehlike Kutuz'u rahatsız ederek buna önlemler almak adına Kahire'de bulunan Memluk sultanı ile işbirliği içinde bulunmasının ardından iki önemli Memluk askerî gücü birleşmesinin ardından 1260 yılında Hülâgû'nun yerine geçen Ketboğa'nın yönettiği öncü Moğol askerleriyle birlikte Ayn-Calut Savaşı gerçekleştirilerek yenilmezlik algısı oluşan Moğolları yenerek Moğolların amansız ilerleyişleri durmuş olup XIII-XIV. yüzyıl Ortadoğu ve Anadolu coğrafyasının kaderini değiştirecektir. Savaşın ardından Baybars Kutuz'a suikast düzenlemesinin ardından Baybars Memluk Devleti'ne sultan ilan edildi. İlhanlılar ile Memluk Devleti özellikle Suriye'nin Memluk Devletine geçmesi ardından tamamen yakın temas hareketleri başlayacaktır.¹ Sultan olarak başa geçen Baybars'a en yakın düşmanlarından olan İlhanlılar hariç Haçlılar ve Ermenilerin tehditleri ortaya çıkmış idi. Suriye sahillerinin Frenklerin ellerinde olması ve İlhanlıların Doğu Hristiyanlıklar ile bloklaşma hareketlerini içinde olması Mısır Memluklerine aynı anda birçok tehdit ile mücadele ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Baybars Ermeniler ve Frenkler ile mücadelesini sürdürürken Anadolu'da bulunan Selçuklu devlet adamlarının en tecrübeli isimlerinden olan Munieddin Pervane ile de gizli diplomatik ilişkiler içerisine girmiş idi. Pervane'nin en önemli özelliği Hülâgû Han ve Abaka Han ile sıkı bir dostluk kurması ve Anadolu'da Moğolların tahakkümünü en aza indirgeme mücadelesine girişmesi Baybars'ın dikkatini çekmiş hem de Baybars'ı Anadolu'ya bir sefer hazırlama çağrısında bulunmuş idi. Bu mücadeleler sonucunda Pervane büyük güven tesis ederek Anadolu'nun tamamen siyasi bir şahsiyeti hâline gelmiştir. Bu siyasi hareketlilik o kadar çok ilerlemiş idi ki Moğolların altında olan Anadolu'ya tekrardan güvenli bölge ilan edilmiştir.²

Memluk-İlhanlı Rekabeti ve Hatır Oğlu Hareketi ile Kayseri Seferinin Gelişmesi İle Anadolu'daki İttifakı

Pervanenin yarattığı siyasi ortam ve güven iklimi Moğolları ikna etmiş yarattığı bu ortam da tamamen farklı bir siyasi ortamı ortaya koymuştur. Bu girişimlerini şimdi Moğolları Anadolu'dan tamamen atmak için çabaladığını söylemek mümkündür. Pervane Abaka'nın karşısına çıkmasının ardından tedirginleşerek gideceği Sivas seyahatini uzatmaya çalışmaktadır öte yandan Anadolu'da ortaya çıkacak karışıklıklardan da tedirginleşerek Abaka Han'ın

¹ Cüneyt Kanat, Baybars Zamanında Memluk-İlhanlı Münasebetleri, s. 32

² Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 540,541

güvenini sarsacak hareketlerde bulunmuş idi. Diğer yandan Selçuklu-Moğol beyleri Erzincan'a varınca Moğollar Baybars ve Müslümanlara Hristiyan halkların aracılığı ile propaganda yaptırmaya başlamış idiler. Bu hadiseler yaşanır iken Hatır Oğlu Sultan Baybars'a elçiler göndererek Pervane'nin teşvik ettiğinden fazla Sultan Baybars'ı Anadolu'ya gelmesi için teşvik etmekteydi. Baybars ise Mısır'da olduğundan dolayı Anadolu'ya gelemeyeceğini ifade etmektedir. Bu çağrının üzerine Hatır oğlu Baybars ile gizli bir konuşma gerçekleştirerek Baybars'a Anadolu'ya gelmemesi¹ hâlinde hem kendisinin hem de yanındaki diğer ittifakların ve Anadolu'yu tekrardan Türk yurdu yapabilme mefkuresinin gerçekleşmeyeceğini ifade etmiştir. Bu çağrının üzerine Baybars Göynük'e varmasının ardından Pervane ve Moğollar tekrardan Anadolu'ya dönmüşlerdi. Bu gelişmelerin diğer yanı sıra Memlûkluların Moğolları galip etmesinin ardından Şerefeddin Hatır yanındaki 4000 bin kişilik kuvveti ile mukabele bulunmak istedi² ise de bu hareketten vazgeçmişlerdir. Karahisar'a döndükten hemen sonra isyana girişerek Selçuklu ve Moğol Beyleri bu isyanın üstesinden gelmeleri sonucunda Hatiroğlu ile arkadaşlarını yargıda mahkemeye çıkarmışlardır. Bu olaydan sonra Moğolların Selçuklulara itimadı kalmayıp Moğol komutanları Selçuklu komutanlarını göz hapsine almış olup Baybars'a gizlice bir bilgi sızdırmasından fazlaca şüphelenmişlerdir.³ Moğol güçleri bu olaydan sonra Pervane'nin güçleri ile Elbistan ovasında geldiklerinde Moğol askerleri onlara güvenmedikleri için Pervane'nin güçlerini geride tutmuşsa da girişilen mücadelede fazlaca kayıp veren Moğollar ağır yenilgiden sonra Pervane 1277 yılında Selçukluların elinde olan Kayseri'ye sığınarak burada bulunan Selçuklu Sultanını alarak Tokat'a geçmiştir. Baybars ise Elbistan bölgesinden Kayseri'ye geçerek Selçuklu tahtına oturarak kendine hutbe ve para bastırmasının ardından Pervane bu olayı duyar duymaz uzun uğraşlar sonucu Baybars'ı Anadolu'ya çağırması amacına ulaşarak ona elçiler ile hediyeler göndermiştir. Bu sırada Baybars Kayseri'ye gelmesinin onun istediği ve uğraşları sonucunda olduğunu görevinin başına gelmesini istedi Pervane Sultan Baybars'tan 15 gün süre talebinden bulunmuşsa da amacı kendisinin oraya gitmesi değil Moğol Hanı olan Abaka Han ile Baybars'ı arasında bir savaş

¹ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.554

² Turan, s. 555

³ Turan s.556

28 Kürşat Solak, " Memlûk Devletinin Anadolu Beylikleri İle Münasebetleri, (Yayınlanmamış, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2011) s. 52

ortamı yaratmak idi. Fakat istediği bu gelişme olumsuz sonuç ile ortaya çıkmasının ardından Sultan Baybars Selçuklu tahtının güvensiz olduğunu ifade ederek geri dönmüştür.¹

Sultan Nasır Muhammed'in Anadolu Beylikleri İle Münasebetleri

İlhanlılar Pervana ile Hatır Oğlunun Memluk Devletine casusluk ve ajanlık yapmasından sonra hem Selçuklu emirlerini hem de Anadolu'daki kendilerine sorun yaratacak Türkmen beylerini göz hapsine aldıktan sonra Memluk Devletinin tahtına Baybars'tan sonra üç defa sahip olan Nasır Muhammed ile karşı karşıya kalacaklardır. İlhanlılar Memluklar ile giriştikleri mücadelelerde Köse Dağ Savaşından el ettiği hâkimiyet dengesi değişmiş hakimiyet alanı daralmaya doğru gitmiş idi. Anadolu'nun orta kesimlerinde Türkmen Beyleri söz sahibi iken dağlık alanlarda ise hâlâ İlhanlıların hâkimiyeti devam etmekteydi. Nasır Muhammed tahta geçtiği andan itibaren Anadolu Beylikleri Baybars dönemine göre daha sık bir münasebetler kurmaya başlamış olup XIV. yüzyılda Anadolu'da tam bağımsızlık hareketini başlatma arayışlarına girişerek diğer Türkmen beylerini yanına çekmeyi başarmış zaman zaman onu bir hamî kabul ederek İlhanlıları Anadolu'dan atmak adına Nasır Muhammed'e başvuruydular.² Nasır Muhammed son kez tahta geçtiği zaman sık sık kendisine danışan Karamanoğulları, Dulkadiroğulları, Eratna Beyliği ile sıkı bir ilişki içine girdiğini söylemek mümkündür. İlhanlı hükümdarlarında olan Ebu Said Bahadır'ın çocuk yaşta olmasını fırsat bilen Emir Çoban Ülke idaresini selefleri ile birlikte ele geçirerek büyük oğlu olan Timurtaş Noyan'ı Anadolu'ya vali tayin ederek Timurtaş burada yeniden birliği tesis etmesi emrinde bulunmuştur. Timurtaş Noyan ilk iş Hamidoğlu Dünder Bey'i uzun uğraşlar sonucunda yakalatıp katlettiği üzerine oğulları Mısır'da Nasır Muhammed'in yanına giderek oraya sığınmışlardır. Sultan tarafından hoş bir şekilde karşılanmışlar Timurtaş'ın 1327 yılında idam edilmesinden hemen sonra ancak Anadolu'ya dönmüşlerdir.³ Sultan Nasır Muhammed her fırsatta bölgeye askerlerini sevk ederek İlhanlıların öncü birlikleri ile mücadeleye girişmekteydi. Bu girişimleri sonucunda Çukurova bölgesinde bulunan Ermenilerin üzerine seferlerine katılan

² Ahmet Sağlam, "Moğol-İlhanlı Tahakkümünde Bağımsızlığa Giden Süreçte Memluk Sultanı Nasır Muhammed B. Kalavun'un Anadolu Beylikleri ile Münasebetleri" Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Tarihî Peşinde, 2015-14 s. 29-50

³ Ahmet Sağlam, "Moğol-İlhanlı Tahakkümünde Bağımsızlığa Giden Süreçte Memluk Sultanı Nasır Muhammed B. Kalavun'un Anadolu Beylikleri ile Münasebetleri" Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Tarihî Peşinde, 2015-14 s. 29-50

Türkmen beylerin desteğini almıştır. Bu beylikler bölgede bulunan Karamanoğlu beyliğine siyasi bir kolu olarak desteğini vermesi sonucunda bölgedeki Ayas'ı Ermenilerden temizlenmesi sonucunda Türkmenler tamamen Memlukluların himayesine girerek bölgede hareket etmeye başlamıştır. Nasır Muhammed'in politikası ve Anadolu'daki birliği sağlamlaştırmak adına hem Timurtaş'ın idamına göz yummuş hem de Çobanoğullarına yardım ederek İlhanlı idaresini kırmayı başarmış Anadolu'nun tekrar Türklerin idaresine geçmesinde önemli rol oynamıştır.

Sonuç: XIII-XIV. yüzyıllarda Mısır'da ortaya çıkan Memlukluların İran coğrafyasına gelen Moğolların amaçlarını ve ittifak arayışlarını kırmaları sonucunda ortaya çıkan siyasi boşluktan faydalanan Baybars bu gelişmelerin ardından Pervane ile ardılları ile münasebetleri sonucunda Kayseri'ye sefer düzenleyerek Selçuklu tahtına oturmasının ardında Moğolların hâkimiyetini kırmasından hemen sonra Anadolu'da dengelerin Türkmen Beylerine geçtiği süreçleri değerlendirerek anlatılmıştır.

Kaynakça

Bibi, İbn, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2020.

Çöloğlu, R. (2023). Kazaklara Ait Bir Köken Miti ve Cengiznâme: Kazaktıñ Tübü. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 9(19), 120-137.

Kaymaz, Nejat. *Anadolu Selçuklularının İnhitadında İdare Mekanizmasının Rolü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ankara: Ötüken Yay. 2018

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ankara: Ötüken Yay. 2019

SÜMER, Faruk, "Kösedağ Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002

SÜMER , Faruk, *Anadolu'da Moğollar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022

Spuler, Bertold, *İran Moğolları Siyaset İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220,1350*, çev. Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011

Kate Fleet, *Türkiye Tarihi ve Bizans'tan Türkiye'ye*, çev. Ali Özdamar, İstanbul: Kitap Yayın evi, 2016

Muhibbeddin Ebu Hamid Maksidi, *Mısır'daki İslam Devletleri ve Türk Memluklerin Faziletleri*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe, 2019

Kanat Cüneyt, *Baybars Zamanının da Memluk-İlhanlı Münasebetleri 1260-1277*,

Solak, Kürşat, *Memluklü Devleti'nin Anadolu Beylikleri İle Münasebetleri*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2011

Sağlam Ahmet, ‘‘ Moğol-İlhanlı Tahakkümünde Bağımsızlığa Giden Süreçte Memluk Sultanı Nasır Muhammed B. Kalavun'un Anadolu Beylikleri ile Münasebetleri’’ Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırma Dergisi, 14\2015 , (29-50)

Yuvalı, Abdulkadir. *İlhanlı Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019

“OĞUZNAME”DEKİ AY KAĞAN’IN GÖRÜNTÜSÜ VE “KİTAB-I DEDE KORKUT”TAKİ GÖRÜNTÜLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Davronbek ORIPOV

Ay Kağan – Uygur senaryosunda sadece “Oğuzname”nin başında bulunmasına rağmen, ana karakter Oğuzhan’ın annesi, kendisine güç bırakan ana karakterlerden biridir. Boşuna, Destan, Ay Kağan’ın bir erkek oğlu doğurduğu gerçeğiyle başlamaz:

1.

I. Болсунҗил дѳб дѳдилӑр. Ануң анаҗусу

II. ошбу туруп. Такі мундан соң сѳвинч

III. таптілар. Кѳнӑ кӑнӑрдӑн бір кӑн Аі қаған

IV. нуң көзӱ жарӑб бодадӑ, эркӑк оҗул тоҗурдӑ...

Rus Oryantalist A.Bernstein’a göre, Ay Kağan görüntüsü tanrıça İştar tarafından somutlaştırıldı. Bilim adamı, ayıyı Türk halklarında Umay (Hüma) kuşu ile de ilişkilendirir.

Nazimhan Rakhmonov’a göre, “Bu Tanrının imgesinde anneden babaya geçiş dönemi olduğuna dikkat edilmelidir. Eski Türklerin hayal gücüne göre Güneş erkekliğin, ay ise kadınlığın doğuşudur. Yakut dilinde Oy (Ay) kelimesi yaratmak, var etmek demektir. Buna göre, ay hocon bir “yaratıcı” olarak yorumlanabilir.”

“Oğuzname” araştırmacılarından biri M.Saidov’un görüşleri de makul. Profesör, Oy-Ayi terimlerinin Türkçede “yaratıcı” anlamına geldiğini belirtti.

Ay Kağan imajının kendisinin Yaratıcı Tanrı seviyesine yükselebildiği anlaşılmaktadır.

Ayı adına Kağan teriminin varlığı, ayının sıradan bir anne değil, şahin olduğunun bir işaretidir. Bir kadın tahtın sahibi olacağından, kadınların egemen olduğu anaerkillik döneminin bir tür yankısı olabilir. Kişilik toplumunun gelişimindeki bu aşamada, kadın başından beri ilk kişi olduğu için bir erkeğin adından söz edilmemesi doğal hâle gelir. Ve çocuğunun günden güne ve zaman zaman büyümesi, Ayının ilahi gücünü daha da güçlendireceğini söylüyor ve Nasimkhan Rakhmanov’un görüşünü destekliyor.

“Oğuzname” ve “Kitab-ı Dede Korkut”taki karakterleri analiz ederek, Ay Kağan’ın bazı karakterleri etkilemiş olabileceği sonucuna vardık. Bu görüntülerden ilki, “Dirse Han Oğlu Boğaç Han”da Dirse Hanın kadını Boğaç Hanın annesidir. Analize başlamadan önce, yine “Oğuzname”nin oluşum kısmına atıfta bulunuyoruz:

1.

VII.Јакші һәпсікиләрдән

VIII. көрүклүтрәк әрдi. Ошул оқул ана-

IX. сiнiң көгүзүндүн оқузһи iчiб мундун

2.

I. артiқрак iчмәдi, јiг әт аш сүрмә

II. тiләдi, тiли (гә) кәлә башладi. Кiрiк күндүн соң

III. бәдүкләдi, јүрүдi, оинадi...

“Kitab-ı Dede Korkut”un “Dirse Han Oğlu Boğaç Han destanında Dirse Han’ın genç adamlarından kırkı baba ile çocuk arasında komplo kurup çatıştıktan sonra Bayındırhan, oğlunun göğsüne bir yay vurur. Kocasının Boğaçmadan geldiğini gören zavallı anne, hayal kırıklığını hissederek çocuğunu aramaya başlar. Yalancı Boğaç Dirse Han Oğlu Boğaç Han annesine bakar ve şöyle der:

Bөрü гәлгил, ақ сүдiн әмдiгim қадунim ана!

Ағ бирçәклү, izzәтлү саним ана!

Ya da yapmazsam Boğaç Han ona boğa atı Hızr ile gelir ve ölüm olmadığını, dağ bıçağıyla anne sütü yarasının üzerine merhem sürüleceğini söyler. Dirse Han kadının kırk kızı (bu arada, Dirse Han kadını aynı zamanda beck’in kadınıydı, yani ayak bileğine yakın, Vali kategorisinden) bir dağ kontrolü getiriyor. Ve küflü anne bir memeyi emdiğinde süt gelmez, ikincisini emdiğinde süt gelmez ve üçüncü kez sert emdiğinde karışık süt gelir.

Bu görüntünün Oğuzhan’ın annesinin göğsünden süt içmesinin hikayesine tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Boğaç Han’ın gösterdiği kahramanlığın, Bayındırhan’ın boğasını yenilgiye uğratmasının Oğuzhan’ın qiat’ı yok etmesine benzediğini yukarıda belirtmiştik.

Ay Kağan’dan etkilenen “Kitab-ı Dede Korkut”taki karakterlerden bir diğeri de Solur Kazan’ın kadını Burla Hatun’dur. Bayındırhan Han’dan sonra toprağın sahibinin Solur Kazan Oğuz elida olduğu iyi bilinmektedir. Bu nedenle Burla Hatun, Han’ın kadını olduğunda prenses olarak kabul edilir.

“Kitab-ı Dede Korkut”un 4. boyu olarak kabul edilen “Kazan Bey oğlu Uruz’un tutsak olması destanı”nda, oğlu Uruz’u kurtarmak için yakalanıp savaşa giren ve onu kurtarmak için gözü yaralanmış ve sarılı olan Burla Hatun, arapsaçını kurtarmak için Yov’un elinden Solur Kazan şöyle tarif edilir:

“Məgər, xanım, Boyı uzun Burla xatun oğlancuğunu aındı, qərarı qalmadı. Qırq incə bellü qız oğlanla Qara ayğırın dardırdı, butun bindi. Qara qılıcın quşandı...”

Oğuzhan annesi Ay Kağan’dan güç alırken, Burla Hatun’un kocası Solur Kazan’ı ve oğlu Uruz’u kurtarmasına ve iktidarı yeniden kazanmasına yardım eder. Oğuzhan kırk günde efsanevi bir şekilde büyürken, Burla Hatun kırk hıpchabel kızıyla yov’a karşı yola çıkar. Bize öyle geliyor ki, zamanla ayının imajı, Burla Hatun ve Boğaç Han’ın annesi de dahil olmak üzere “Kitab-ı Dede Korkut”u etkiledi. Tabii ki, aralarındaki büyük zaman miktarı nedeniyle, olayların seyri dönüşüme uğramıştır. Bazı detaylar unutuldu ve bazıları destana eklendi.

Ay Kağanın Türk halklarında Umay (Huma) kuşu ile de ilişkili olduğunu daha önce belirtmiştik. Umay ona (veya Umai, kazakça: YMay ana, rusça: Umáy / İmay, Umáj / Ymaj, Türkçe: Umay (Ana), eski Türk halklarının efsanelerine göre doğum tanrıçası olarak kabul edilir. Bu nedenle kadın, anne ve çocuklarla da akraba olarak görülmektedir. Umay, diğer dinlerde bulunan “Toprak Ana”ya biraz benzer – eski Mezopotamya ve Hindistan gibi ülkelerde bulunan ilahiyatlar.

Tangry dinine göre Umay, Mavi Ana’dan sonra en önemli dini tanrılardan biri olarak kabul edildi. Eski Türk yazıtlarında Tangri adının yanında bazen adının da geçtiği belirtilmektedir.

Efsaneye göre anne Umay, bir çocuğun doğduğu sırada doğduğu evi ziyaret eder ve gök dünyasındaki süt gölünden getirdiği bir damla sütü dudaklarına sürer. Umay annesinin çocuğa bu şekilde ruh bahsettiğine inanılmaktadır. Bundan sonra, üç gün boyunca anne ve çocukla birlikte kalır ve onları korur.

Çocuğun kahkahası, Anne Umay’ın yanında olduğu gerçeğiyle işaretlendi. Umay’ın uzun süre çocuğun yanında olmaması durumunda çocuğun hastalanacağına inanılıyordu.

Orta Asya efsanelerinden birinde anlamı “kız”a tekabül eden eje – Umay, dünyevi bir tanrı olarak kabul edilir. Aynı sebepten dolayı Hakas halkı ondan İmay Eje olarak bahseder. Beyaz saçlı güzel ve narin bir bayan olarak tasvir edilmiştir. İmai Eje’nin her zaman pembe bir bulutun üzerinde durduğuna ve insanları izlediğine inanılır. Ve Sibirya’da yaşayan Yakut halkı ona Ayisit adını Verdi.

Önemli ölçüde, Ay Kağanın görünüşlerinden biri olarak görülen Anne Umay'ın imajı da destan “Kitab-ı Dede Korkut”ta yer alıyor. “Basat’ın Tepegöz’ü öldürmesi“ de Uzunbulak adı verilen ünlü çeşmenin perilerin mekanı hâline geldiğini kaydeder. Alp Aruz’un baykuşu Bahadır, orada sürü yetiştiren sarı bir çobandı.

Pari kızları görünce tiksindir ve onlardan birini yakalar ve ona katılır. Kötü egosu ona defalarca halkına kötülük getireceğini hatırlatır. Bir yıl sonra pari geri döner ve ona bir yığın şey atar ve uçar. Daha sonra alnında göz yumağı olan bir çocuk olduğu anlaşılır. Ancak olaylar sırasında çocuk daha sonra tüm kafalı Oğuz eli’ye bir doruk noktası getirdiği şeklinde tanımlanır.

İlginç bir şekilde, Umay annesiyle ilgili notlar, efsaneler Tepegöz’ün annesinin imajıyla çok uyumludur.

Ayrıca Oğuz eli, tek gözlü bir yaratığa zarar vermeye başladığı için El’den giderken pari’nin annesi içeri uçtu ve oğlunun parmağına yüzük taktı: “Oğlum, sana ateş etmeyelim, vücuduna kılıç kesmeyelim.”

İkinci Türk-Oğuz incil destanının, Umay Ana ve yardımcısı Ay Kağan hakkındaki olay örgülerinden, imgelerden ve efsanelerden etkilendiği ortaya çıkar ve bu destanda Tanrı’nın dini de yer almıştır.

Umay Ana’nın gök alemindeki bir süt gölünden getirdiği bir damla sütü dudaklarına sürmesi, çocuğa bir ruh vermesi, her zaman yanında vasi olarak yürümesi, beyaz saçlı, güzel ve narin bir bayan olarak tasvir edilmesi, Sibiry’a da yaşayan Yakutlar ise bizim için bir ruh yaratmamıza zemin hazırladı. Umay’ın (Um + ay) Ayisit’ten (Ay + isit) ve onların Ay Kağan (Ay+ Kağan) ‘a olan bağımlılık, Bosot’un yanı sıra Pari’nin imgelerini de etkilediği sonucuna zemin hazırlıyor.

Ayrıca, kural olarak, perilere ay kelimesinin eklenmesiyle oypari tarzında birçok sanat eseri, destan ve destanın da kaydedildiğine dikkat edilmelidir.

Каунакча

1. Щербак А.М. Огуз-наме. Мухаббат-наме. Памятники древнеуйгурской и староузбекской письменности. – М.: Изд-во восточной литературы, 1959. – С.22.
2. Bu iş. S.94.
3. Раҳмонов Н. Ўзбек адабиёти тарихи. (Энг қадимги даврлардан XV асрнинг биринчи ярмигача) дарслик. Алмати: 2021. Б.133.
4. Ўғузнома. Ўғуз қаҳрамонлик эпоси. (Тузувчи Т.Ҳайдаров). Тошкент: 2004. 6-Б.
5. Bu iş. S.22-23.
6. Kitabi-Dədə Qorqud. Əsil mətn. Bakı: 2004, B.33.
7. Bu iş. S.91.
8. Özhan Öztürk. Folklor ve Mitoloji Sözlüğü. Ankara, 2009 Phoenix Yayınları. s. 153,951 ISBN 978-605-5738-26-

TUVA EDEBİYATI: KÖJELDEY MONGUŞ BORBAK-OOLOVIÇ

Hatice KARAKAYA¹

Doğum Yeri: Çırgakı, Dzun-Hemçik

Tuva Cumhuriyeti, Rusya

Doğum Tarihi: 9 Ocak 1943

Ölüm Tarihi: 12 Nisan 1998

Şair, Yazar, Gazeteci, SSCB Yazarlar Birliği Üyesi

9 Ocak 1943 tarihinde-Tuva Halk Cumhuriyeti döneminde- Dzun-Hemçik'in Çırgakı köyünde çiftçi bir ailede dünyaya geldi. 1969 yılında Kızıl Devlet Pedagoji Enstitüsü'nün filoloji fakültesinden mezun oldu. 1965 yılında, Dzun-Hemçik bölgesi Bayan-Tala köyünde sekiz yıllık yatılı eğitim kurumunda tarih-coğrafya öğretmeni olarak çalışmaya başladı.

Ailevi sebeplerden dolayı 7 yıl sonra Dzun-Hemçik bölgesi Çadaan şehrine taşındı ve orada "Leninçi Oruk" bölgesel gazetesinin sorumlu sekreteri olarak çalışmaya başladı (1977-1987). 1982 yılında, Tuva'nın genç gazetesi "Şın"ın muhabiri olarak atandı. 1987 yılında Kızıl'a taşındı ve Tuva Cumhuriyeti Devlet Televizyonu ve Radyo Şirketi'nde radyo gazetecisi olarak çalışmaya başladı (1987-1998).

1964 yılında yazı hayatına atıldı. İlk öykü kitabı olan "Eremaa" 1973 yılında yayımlandı. "Eremaa"adlı eserinde aşk konusu ağırlıktadır. Yazarın "Gde je pravda?" (Gerçek nerede?) adlı ikinci kitabı ise 1982 yılında yayımlandı. Dört öykü ve iki kısa hikâyeden oluşan eserde, köy çalışanlarının günlük yaşamları konusu irdelenmektedir.

"Çaskı Hattar" (Bahar Rüzgârları) adlı öykü 1977 yılında yayımlandı ve Tuva'da devrim öncesi ve devrim döneminde meydana gelen olayları anlatmaktadır. Yazar, bu öyküyü Bayan-Tala köyünde, o dönemin tanıklarıyla bizzat görüşerek oluşturmuştur. Öykünün ikinci kısmı, 1995 yılında "Töreen Çurttan Irakka" (Anayurttan Uzakta) adıyla yayımlanmıştır. Yıllarca Moğol

¹ Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, El-mek: krkyahatice@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0706-4408.

bozkırlarında ve Çin hâkimiyet altında bulunan yerlerde yetkililerden saklanmak zorunda kalan Martaajık ve Barıyma'nın öyküsünü anlatmaktadır¹.

Yazar, şiirleri ve özellikle dramatik eserleriyle tanınmıştır. “Üş Çüül Ertemnig Ool” (Üç Bilgiye Sahip Çocuk) adlı masal tadındaki oyunu, Abakan'daki Doğu Sibiryaya Ulusal Tiyatro Festivali'nde (1990) birinci oldu. Aynı yıl, oyunun senaryosuyla tanınmış tiyatrocular I. I. Lopsan ve V. S. Seren-ool, Tuva'nın genç izleyicileri tarafından takdir edilmiş ve ulusal renk ve özgünlüğüyle dikkat çekip gençlerin bilgiye, çabaya ve yaratıcılığa olan ilgisini desteklemiştir.

“Muñgarava, Avay!” (Üzülme Anne!) adlı diğer bir oyunla da büyük başarı elde etti. 1883-1885 yıllarındaki 60 kahramanın ayaklanmasının bastırılmasından sonra gerçekleşmektedir. Oyunda, halk kurtuluş hareketinin bazı katılımcılarının kaderlerini anlatır. 1990 yılında bu oyunu Tuva Amatör Sanatçılar Yarışması'nın birincilik ödülüne layık görüldü.

Köjeldey'in roman ve dramatik eserleri, Tuva edebiyatının dikkate değer olaylarından biri hâline geldi. Yazar, eserlerin olay çevresinde gelişmektedir. Gazeteci olarak, Tuva'nın her tarafını gezdi, birçok insanla tanıştı, onların yaşadıklarına kulak vermiştir.

1994 yılında, Tuva yazarlarının bir derlemesi olan “Çaskı Höönner” (Bahar Melodisi) içinde fantastik bir öykü olan “Dolaan Burgandan Kelgen Urug” (Büyük Ayı Takımındaki Kız) ve “Teplo Dalekoy Vesni” (Uzak baharın sıcaklığı) adlı hikâyesi yer almıştır.

Eserleri Rusça ve İngilizce dâhil olmak üzere çeşitli dillere çevrilmiştir. Tuva edebiyat sahnesinde aktif rol alan yazar, oyunları ve dramatik eserleriyle tanınmıştır. Tuva Yazarlar Birliği (1992), Rus Yazarlar Birliği (1993), Rus Gazeteciler Birliği (1998) üyesidir. “Çaa oruk” bölgesel gazetesinde çalışırken birçok teşekkür belgesi ve diploma ile ödüllendirilmekle birlikte “On Birinci Beş Yıllık Plan'ın Çalışkanı” nişanını aldı (1986). Köjeldey, 12 Nisan 1998 tarihinde vefat etmiş ve ölümünden sonra “Onurlu Radyo Operatörü”(1998) nişanına layık görüldü.

Yazar, Tuva'nın kültürel zenginliklerini ve tarihini yansıtan dramatik eserler yazmıştır. Bu eserler, yerel halkın geçmişi, gelenekleri ve yaşam tarzlarıyla ilgili değerli içerikler sunmuştur.

¹ Töreen Çurttan Irakka- Anayurttan Uzakta- Transkripsiyon- Türkiye Türkçesine Aktarımı- Sözlük/Dizin adlı tezin konusunu teşkil eden Töreen Çurttan Irakka adlı eserin ana hikâyesini oluşturmaktadır.

Tuva'nın zengin folklorunu ve geleneklerini eserlerine yansıtmış ve böylece, Tuva kültürünün gelecek nesillere taşınmasına katkı sağlamıştır.

Kaynakça

Ed. Biçeldey K.A., Tuva Edebiyatı Tarihi-1. Cilt-, Tuva İnsani Araştırma Enstitüsü. -. Kökenler. Tuva Halk Cumhuriyeti Edebiyatı (1921-1944), Novosibirsk (Sbras Yayın), 2013, S.5-20.

Mijit L.S., Vvideniye, İstoriya Tuvinskoy Literaturı, I. Cilt,s. 6.

S.M. Saaya, Monguş Köjeldey Borbak-ooloviç, <https://kntuva.ru/peoples/412>, Erişim Tarihi 12.12.2023.

Tuva Devlet Arşivi, Tuva Yazarları kitabı, Monguş Köjeldey Borbak-ooloviç, Kızıl, 1982.

<https://tuvacheleesh.ru/category/pisateli-tuvy> Erişim Tarihi 12.12.2023.

EDEBÎ YAZILAR

ANIMSAMA

Attilâ İlhan'ın aziz anısına...

Bu dondurucu soğuk hissetmediğin
Bu insancıklar ki bir yerlerden gelen
Yüzleri derinlerde hiç görmediğin
Yaklaşan nefeslerini duymadığın
Bin yıllık savaş misâli süregelen

Virâne bir ev gecesi yatmadığın
Şamdanları kırık dökük hep batıyor
Karanlıklarda bir yüz anımsadığın
Şiirler okuyor anlayamadığın
Sevinçli bülbüller kanat şaklatıyor
İşte mutluluk vaktiyle tatmadığın
Binbir yıllık aşk misâli süregelen

İlhami KOÇ

BENİM HAKİKATİM HAKİKAT

Keziban Ersoy'a...

Sırrı sır eyleyip derdi dert bilir evvelâ,
Yaralar sarar gönüller inşâ eder pekâlâ.
Rıza bahçesidir ektiği, ben o hakîkate
Yârene yârenlik nasıl edilir onu gördüm.

Her bir mazlumun gözlerinde gözleri
Her bir yaşlının avuçlarında avuçları
Rızâ bahçesidir ektiği, ben o hakîkate
Sevgi kalpte nasıl taşınır onu gördüm.

Bir gün olsun ki kem söz işitmedim.
Ne kötü yolda gördüm ne de benlikte.
Rızâ bahçesidir ektiği, ben o hakîkate
Muhabbet nasıl tatlanır onu gördüm.

Mâziyi aşk ile bal etmiş fâni ömrüne,
Nezâketi duruş bilmiş hâyâ örtüsüne,
Rızâ bahçesidir ektiği, ben o hakîkate
Merhamet nasıl beslenir onu gördüm.

Allah'tan ikrâm edilmiş âdemi hizmet

Nerede insan nerede cân orada himmet
Rızâ bahçesidir ektiği, ben o hakîkate
Vefâ rûha nasıl işlenir onu gördüm.

Zaman akıp giderken âlemi fânîlikte,
Vakit, vaktin sahibine nasıl ayrılır?
Rızâ bahçesidir ektiği, ben o hakîkate
Hakk yolda nasıl yürünür onu gördüm.

Onca sene yanında âcizane çirak oldum.
Geçen her günüm aydınlık ve âtî aydınlık.
Rızâ bahçesidir ektiği, ben o bahçedenim
Öğretmen kimdir nasıl olunur onu gördüm.

Feyza ÂŞIK

BOZKIRIN YAZITLARI

1.

Bir köseğiden türettiler azat edilmiş ağaçları Anadolu'da

Can suyunu verdiler ak alınlarından düşen terle

Kervan üç gün sonra geldi altın ordunun arkasından

Şenlensin diye ören yerleri kopuzlar ezgilendi

Tanrı'nın gurbet diyarı olan bu toprakları baştan ayağa

Vatan tutmak için köhne beldelere yürüdüler

Önce gökçek oğullar nakış vurdu dağların doruğuna

Ve göçünü kutsadı uzun ırmakların pınarı

Esen yel ve kımıldayan yeşil yaprak

Zaferin coşkusuyla ığrandılar kişneyince atlar

Kalemler fethin tarihini düştü ceylan derisine

Sözün yazgısı elindeydi ozanların çalıp söyledikçe

Muhtuların elçisiydi kelam yayladan ovalara

Yeşerdikçe her bedenin ruhunda can bulurdu

Gökyüzüne uçmak vakti gelirdi üçlerden yedilere

Kırkların başındaydı Zülfikar'ı tutan el

2.

Rüzgârı dinle

Yeni adlar getirir sana bir uçurumun yamacından

Verilen yeminlerin üstünü örter kazılmış mezar toprağıyla

Son tufandan çaldığı silik ızdırapları kekeç bir sızıyla biriktirir

Ve estikçe doldurur ayak izlerinin açtığı oyukları

Göğü seyret

Sen bir hümanın teleğinden öpünce ışıklar yanar
Yollara koyulursun bulutlanmış bir bineğin sırtında
Bin yıldız aydınlatır içindeki karanlığı
Ve gözünden düşer suskunluğunda saklandığın sığınak

3.

Dağa bak

Bedeninden ayrılır yıllık bir gölge sen kendine dönersin
Ve dağa baktıkça büyütürsün göğsündeki hevesi
Ferhatça seversen bilirsin dağın sevdasının bilgini aştiğini
Anlamaya çalış karıncaların tedirginliğini dağlara çıkıp

Bozkıra dön

Bir yılki bozar bozkırın solgun sessizliğini dötrnala koşup
Yağız bir akşamüstü kıyamıyla gerneşir bunaltısından
Su bulandıktan sonra durulur ateş küle döner yandıkça
Bilge bir öğretmendir bozkır bilmediğini öğretir sana

Ahmet URFALI

ESKİMİŞ ANILAR

Yıllar geçiyordu;
Hayatımızdaki eskilerin yerini yeniler alıyordu.
Kaç yeni bir eski ederdi ki?
Bilinmiyor, araştırılmıyor, soruşturulmuyordu
Eski dostlar, eski anılar, eski insanlar, eski baharlar...
Kaç gece gerekiyordu o eskileri silip atmak için?
Kaç mısralar lazımdı içimizi açmak için?
Kaç kadeh doldurulacaktı bir an olsun hatırlamamak için?
Yılların verdiği yorulmuşluk öyleydi işte.
Eskilerin verdiği unutulmazlık da öyleydi.
Yenilerin vereceği tatsızlık da öyle olacaktı.
Mutluluğun yerini mutsuzluklar alıyordu yavaştan,
Alışmıştık çok da lazım olmadan,
Nelere alışmıyorduk ki hayat denen bu diyarda,
Yıllar öyleydi işte; akıp geçiyor, dur diyemeden siliniyordu her şey.
Bir hafızamız vardı silinmeyen
Bir de biz vardık sürekli eskilere giden.

Rüzgâr etkisini hissettiriyordu hâllice
Getirdi çeşit çeşit insanı bir araya hızlıca
Sabırsız şoförler vardı beklemek nedir bilmeyen,
Mutlu kuşlar uçuyordu gökten, habersizce, durmadan.
Uçun dedim, kuşlar, uçun.
Yapraklar dökülüyordu inceden, sararmış yapraklar.
Üstte ışıklar, yerde insanlar.
Yağmur damlıyordu tane tane
Hele o yağmur kokusu tarif edilemez seviyede.

Güneş küsmüştü batıyordu, yerini karanlık düşünceler alıyordu.

Uzun saçlar vardı esintide dağılan,

İnsanlar vardı tir tir titreyen,

Bir ben yoktum mutluluğu bekleyen.

Tolga HEZER

İKRRAR

Dalina kondurduğun serçeler senin olsun
Kanadından yaralı göçmen bir kuşum artık
Dökülsün yapraklarım menekşelerim solsun
Mevsimler dönse bile kendime kışım artık

Ne gül ah u zâr etsin ne bülbül dile gelsin
Sinemde saklı yaram bir gün ahını alsın
Merhametten bihaber taş kalbin böyle bilsin
Rüzgârlarda savrulan küllere eşim artık

İştiyakla sev beni cana canan bildiğim
Kederiyle kahrolup sevinciyle güldüğüm
Biçare hasretiyle günden güne öldüğüm
Bil ki deva dilemem derdinle hoşum artık

Gelmesin fasl-ı bahar dinmesin gönül sızım
Ab-ı ateşin ile yandıkça yansın özüm
Ebedi hicranınla varsın gülmesin yüzüm
Bülbülün figanında solgun bir düşüm artık

Bipayan atimizin karadır sitaresi
Sehl-i mümteni aşkın yok mudur hiç çaresi
Layezal ateşimin sönmesin şeraresi
Şekavet zindanında harla kardeşim artık

Ülkü OLCA Y

MECZUP

Bak bakalım düne bugünden ne eksik
Bir ben eksilmişimdir de içimdekiler yeni
Dışıma vurmuş ayazın ruhumdaki savaşında yenik
Bak bakalım bugün insan hangi duyguya muktedir

Sinir çatmış yüzüme yine gözlerimde zifir
Sınırlar koymuşum yüzüme onları kaybetmek endişe
Aman demek kadar yorulduğum bir şey kalmadı...
Keşkelere sığınmak da ayrı bir dava oluyor gerçi

Çatlıyor başım gecenin üçü beşi geçmeyişi
Bir amaç bu dünyada insan ki bizler solmuş çiçekleri
Maddiyatın altın olduğu bu yeryüzünde çilekeşim
Yağmayan gözlerimle var yüzleşmemiz...

Durma yağmur bu kötü ruhların üstüne yağmaya
Belki kirleri akarda dönerler başka insanlara
Yalancılar sevdiklerini söyleyip kaçacak delik arayan
Bomboş sözlerle yaşayan duygusuzlar olarak

Yok artık... lüzumu kalmadı senin sahte sevdanın da
Gerçekten sevsen temizlemez miydin kalbura koyarak da
Çaba ister sevda da sevdalanmadığın kalpte her şey olmak
Bir yalanın oyuncusu olmak gibi bırakırsın gerinde cefa

Nefret var kalbim sana ve sevdiğin eşe dosta

Yalnız kendinden ruhsal olarak vazgeçmek değildir dünya
Duygusuzluğun eseri olur insan yoğun yaşantılardan
Sonra olmadık şeylere gülerek olur meczup insan

Anlamazlar bu kinler, hırslar, öfkeler, kime; niye, neden
Dışardan yansıttığın insana ederler laf-ı güzaf içini bilmeden
İçin bir çocuktur da gösteremezsin artık korktuğundan
Kimse de anlamaz... dünya da meczup kalmadığından...

Osman Safa AZGIN

ROSETTA

Her insan ağlayarak mı doğar?
Toprak nasıl böyle güzel kokar?
Sana sade bir veda edeceğim fakat
Kalbim niçin böyle kırık Rosetta?
Sana şarkılar bırakacağım
On ikinin veyahut otuzun ortasında
Çünkü belki ben yazacağım
Sen sevdiğim kızsın Rosetta
Dokunduğumda sana
Sarıldık biz
Pamuk ipliğiyle bağlandı kalplerimiz
Öyle değil mi Rosetta?
Bir kelebeği kovalamak gibiydi
Seni sevmek
Kelebek kaçak oldu
Ben ağlak bir bebek, Rosetta
Böyle söylediğime bakma
Bal akıyor hâlâ kalbimden
Bu aciz bedenim için cehennem
Bağışla beni Rosetta
Bir daha aklına gelmeyeceğim,
Çünkü temelli gidiyorum bu sefer
Hiç dönmemişçesine
Yalnız içimde kalacağım seninle Rosetta
Çiçeklerimi kalbinden topladım
Gidiyorum
Her şey senin için
Beni güzel unut Rosetta

Zeynep Sude TÜRKİSTANLI

SÛZİŞ-i DİL

Peydâ oldu bâb-1 faslda bir nûr-1 dirahşân

Dâhil oldu içerü bir dilşikâr-1 tebessüm-künân

Eyledi ol dilber beni bî-magz görüben

Zîrâ ziyâde âcib bulur idim hâl-i dil-hastegân

Leb-i meygûn ü dîde-rübâsı eyledi beni mecnun

Nâil-i la'l-i âteş-fâmı ile olmak isterüm hûy-efşân

Bî-hûş eyledi beni ol dilkeşin rûsefid-i hiyre-sâzı

Çeşîden eylemek isterüm ol anberşemîm-i ez-gerdân

Kayserler olur perişân-1 gedâ-âsâ ol reh-i kemân-ebrûda

Gamze-i cellâdının tîr ü kemânı eyledi beni sergerdân

Dedim aceb var mıdır bir nâm-1 cesbân şol huşbere

Gûşuma çarptı bir lahn-1 nağmesâzâne diyüp cân-sitân

KÛRŞADZÂDE

ŞİMDİ BEN

Şimdi günlerden gül

Dünlerden sen

Şimdi hava başkadır

Şimdi içim deniz dalgasıdır

Şimdi ben; var oluşun kıyısında yok olan

Bir ilkbaharımdır.

Gökyüzünü göremiyorum

Ufkumdaki bulutlar grileşiyor

Muvakkattir sevinçlerim

Mutluluklarım misafir

Şimdi ben; maviliğini kaybetmiş

Bir denizimdir.

Bazı şeyler unutulmuş

İyilikler, kötülükler, gidenler...

Ya unutulmayanlar?

Onlar içimizde, en gizli yerdedir

Şimdi ben; hayatını kaybetmiş bir beşerimdir.

Çiğdem AKKAYA

YAŞLI KOCA AĞAÇ

Yaşlı bir ağaç

Bile isteye kökünü kurutuyor

Yaşlı bir bülbül

Kendini öldürüyor.

Bülbül ağaca

Ötmüyor.

Ağaç bülbüle

Gülmüyor

Yaprak bile açmıyor.

Kökünü kurutuyor.

Havası suyu kesilmiş

Yine de yaşıyor.

Nasıl yaşıyor, niye

Geçen güz dökülen

Tohumundan yeşermiş

Daha üç günlük fidan

Yaşlı ağaca can suyu.

Hikâye burada bitmiyor

Bitiriyor hikâyeyi

Susturuyor arzu ve isteği

Bülbülü bile istemiyorken

Fidana göğüs geriyor.

Fidan ağaç olamayacak

Ağaç için.

Ağaç onu en son

Yeşil gövdesiyle görecek çünkü

Çünkü onun büyüdüğüne

Yetiştirilir mi sanıyor

Belki bir umut

Fidan hızlı büyür

Yavaş büyüse de hiç

Unutmayacak

Yaşlı, koca ağacı

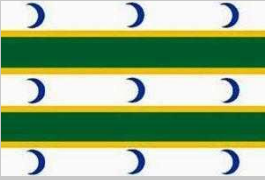
Rüveyda YERLİ

TÜRK DÜNYASI ORTAK ATASÖZLERİ

Türkiye Türkçesi: Dilden gelen elden gelse herkes padişah olur.

Kaşgay Türkçesi: Dilden gelen, elden gelse, her kimse padişah olar.

Kırım-Tatar Türkçesi: Tilden kelgen elden kelse herkes kan bolur.

Türkmen Türkçesi: Dilden gelen elden gelse, bar gedanı soltan bolar.

Uygur Türkçesi: Tildin kelgen koldin kelse, hemme adem bay bolar.

Kaynakça

Çobanoğlu, Ö. (2004). Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

KİTAP ÖNERİLERİ

